

erstn ains`gl die ietz sind vnd noch kuenftig werdn in auch vnd irm ordn ain klaster nach ires ordn siten vnd gewanhait zu pauen vnd das mit nottürft versehen söln vnd wellen s` auch vnd das kloster mit den hernach geschribmen stückn begabm vnd gebm auch die hie mit wissennlich in kraft des briefs von erst das gantz dorff Paüngarten genant mit sambt dem mairhoff wismad äckern waid hölczern vnd czwaien weingartn daselb aincz genant der En, der ander genant das Panckhärtl, dar zue dre` teich, zwen zwischn des kloster vnd püerckstall der drit vnderhalb des dorffs in ainem holcz ain müll vnd ainen muelschlag be` Schadndarff gelegen darzue dre` weingarten ainer genant der [itt olvashatatlan] ligen ainer züm Medwesch der ander am Goltperg vnd dienen all dre` gewendlich pergrecht den grünthern, dar zue gebm wir in wismat[?] wasser leüff vischwasser mülschleg teichstet besüecht vnd vnbesiecht zu dorff ze veld nichts ausgenommen noch hin dan gesetzt was von alter her kemen vnd zu dem geschlos Paungarten dem dorff daselb mit sambt dem mairhoff dabe` gehört herbracht genützt vnd geuessn ist vnd gebm in auch vnserer heüser die in der stat Ödnbürg vnd in der vorstat daselb gelegen sind mit äckern wismad vnd aller zue gehörüng gantz nichts hier in ausgenommen noch hin dann gesetzt allain nemen vnd behaltn wir vns vnd vnsern erbm vnd nach kemen empfor die zwa` dörrfer Rorwach vnd Signdarff mit aller irer züe gehörüng nichts dar in ausgenommen oder hin dan gesetzt das alles treülich vnd vngefärllich mit vrkündt des briefs vnder vnser obgemelter hernn Vlrich vnd Wolf Fre`herenn zu Grauenneghk baiden zu ruck des briefs aufgetrückter petschaft vnd vnder die petschaft wier vnns verpinten bey vnsern guetn treuen vnd ern war vnd stät zu halten wie an dem brieff geschribm stet vnd vnser baiden hantgeschrift hie vndenn auszaigt. Datum züm Lannse an Sünntag n[ach] [utána kikopotolt] phingstag, anno Domini etc. im LXXnono. (1479. június 6.?) [A datálás után a két adományozó saját kezű beírása.]⁴⁸⁽⁴⁸⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VÁROS- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS / Goda Károly: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén

255 Goda Károly: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén

2007. LXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VÁROS- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS / Goda Károly: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén / I. Bevezetés

I. Bevezetés

Több mint hat évtized telt el azóta, hogy Ember Győző átfogó munkájában vázlatát adta a későközépkori és korai újkori magyar városok igazgatásának. A szerző a korabeli viszonyokhoz képest rendkívüli szakirodalmi gyűjtéssel kívánt összefoglaló képet adni a városi önkormányzatisággal rendelkező települések igazgatástörténetéről.⁴⁹⁽⁴⁹⁾

Az eredetükben és keletkezésükben a földesúri joghatóság alól felszabadulni akaró jobbágyközségekből, illetve iparos és kereskedő telepekből létrejövő szabad királyi városok (*civitas libera ac regia*) igazgatásának leírásában a szerző leginkább az ország nyugati felének, azon belül részben Sopronnak a 15–16. századi történetére támaszkodott. A magánföldesúri függéstől megszabaduló, önálló intézményekre és belső igazgatásra szert tévő városi önkormányzatiságok szervezetét és működését egyes szervekre lebontva bemutató Ember több ponton is kénytelen volt alap kutatások hiányában találgatásokra hagyatkozni. Jellemző módon a normatív források (privilégiumok, statútumok) alapján megrajzolt történeti képet nem tudta – esetenként a forrásfeltárás korlátozottsága miatt nem is volt lehetősége – összevetni a mindennapi ügyintézés, különösen a városkönyvi anyagban szereplő, a gyakorlati életet árnyaltabban tükröző irataival és bejegyzéseivel.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ A részletes elemzések helyett

szinte minden kérdésben (a közgyűlés, a tanács, a tisztségek viselőinek szerepe) a további részletkutatások szükségességét hangsúlyozta.

Ennek tükrében különösen jelentős, hogy hasonló nagyságrendű áttekintés – több szabad királyi várost felölelő, reprezentatív alap kutatások hiányában – mind a mai napig nem született, miközben a német és osztrák történetírás a fenti kérdéseket több, az 1950-es, és 1960-as években végzett alap kutatások eredményeit már összegző kézikönyvben dolgozta fel.⁵¹⁽⁵¹⁾ Sőt, az igazgatástörténeti kutatásokat archontológiai, illetve prozopográfiai feldolgozásokkal kiegészítve személyi szinten elemezték nemcsak a 15–16. századi városi önkormányzatiságok változásait, hanem a háttérükben álló társadalom- és kultúrtörténeti átalakulásokat is.⁵²⁽⁵²⁾ Ennek eredményeképpen már **256** számos város története feldolgozásra került több forrásfeltáró adatbáziskötet és az adatokat elemző monográfiák formájában.⁵³⁽⁵³⁾

Ami a kifejezetten kedvező forrásadottságú Sopront illeti, sajnos alapos igazgatástörténeti kutatásokra itt sem került sor. Ugyan átfogó, a közigazgatástörténetet elsősorban érintő monográfiákat a városi önkormányzat szervezetről, hatásköréről és működéséről nem készítették, három szerző munkássága mégis feltétlenül említést érdemel. Házi Jenő hatalmas forráskiadó tevékenysége mellett a 14–17. századi várostörténet számos kérdéséről publikált tanulmányokat, míg szorosabban vett igazgatástörténeti munkái a városi kancellária és a plébániai iskola kialakulásához, illetve a polgárjog megszerzésének korai történetéhez kapcsolódnak.⁵⁴⁽⁵⁴⁾ A városi önkormányzatiság múltjából több hasznos adatot dolgozott fel Mollay Károly cikkeiben és összefoglaló tanulmányaiban,⁵⁵⁽⁵⁵⁾ míg Tirnitz József a 16. századra vonatkozó archontológiai gyűjtései mellett kimerítő alapossgal elemezte Sopron külső tanácsának korai újkori átalakulását.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ A fenti előmunkálatok ellenére a város 15–16. századi igazgatástörténeti kutatásának még mindig számos tisztázatlan kérdésre kell választ adnia.

A jelen dolgozatban a rendelkezésre álló szakirodalom és a kiadott, illetve kiadatlan forrásanyag alapján Sopron későközépkori négy évtizedének igazgatási kérdéseit szeretném bemutatni.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ A városi közélet késő-középkori intézményi keretei Ember Győző módszerét követve a polgárközség meghatározó grémiumaitól és a tisztségek viselőitől a kevésbé befolyásos fizetett alkalmazottak felé haladva kerültek feldolgozásra. Az egyes fontos pozíciók és betöltőik szerepének leírását a dolgozat végén a korai újkori szakszerűség útjára lépett városi önkormányzatiság dinamikájának bemutatása zárja.⁵⁸⁽⁵⁸⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VÁROS- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS / Goda Károly: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén / II. A városi önkormányzatiság intézményi keretei

II. A városi önkormányzatiság intézményi keretei

A polgárközség, a belső tanács és a külső tanács

A 13. század végén a jogi értelemben is önálló várossá váló Sopronban, sok középkori településhez hasonlóan, meg kellett határozni azoknak a körét, akik a kiváltságokban **257** foglalt kedvezményeket együtt élvezhették. Mindez azt jelentette, hogy a városban élő lakosságnak csak egy része számított a polgárjoggal rendelkező kedvezményezettek közé, akik itt ingatlanal rendelkeztek, viselték a közös terheket, és részesültek a közösségként elnyert jogokból. Kezdetben mindazokra kiterjedt az összes kiváltság, akik a közös terheket viselték. Politikai értelemben tehát a polgárjoggal rendelkezők tagjai voltak a polgárközségnek (*communitas / Gemeinde*), amelynek tagjait a privilégiumokban rögzített kedvezményeken kívül megillette a közügyek gyakorlása és a hivatalviselés joga is: jogilag minden

conclivis / Mitburger részt vehetett a polgárság éves gyűlésein és választó, illetve választható volt a különböző tisztségekre. A város mint politikai közösség későbbi átalakulásai és változásai azonban több helyen módosították a jogi keretek gyakorlati érvényesülését.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

A város polgárközségként való felfogását német területeken a kommunamozgalom teremtette meg, és mindez a városlakók sikeres érdekérvényesítésének eredményeképpen több helyen tanácskormányzathoz vezetett. Számos közösség esetében ugyanis a korábban a városlakók illetve a földesúr képviselői (*Vogt, Schultheiß*) között közvetítő személyek és csoportok a feudális hatóságtól egyre több jogot szereztek – esetenként kaptak – meg a település nevében. Következő lépésként pedig a városi lakosság vezetői a létrejövő polgárközség (*Gemeinde*) önkormányzati kiváltságait az irányító szervként létrejövő tanács (*Rat*) választott tagjaiként gyakorolták.⁶⁰⁽⁶⁰⁾

A legtöbb esetben mégis tisztázatlan, hogy a városi polgárjoggal rendelkezők összességét jelölő kifejezések, mint például az *Allgemeinheit, gemeine Bürger*, vagy egyszerűen *Gemeinde* milyen csoportokat jelöltek. Míg számos esetben az adott elnevezés valóban – legalábbis kezdetben – a polgárság vagy a céhpolgárok összességére vonatkozott, addig másutt lehetett a céhpolgárok szűkebb köre (például Felső-Svábföld városaiban); a tanácson kívüli összes polgárjoggal rendelkező lakos (például Berlinben) és a nem tanácsképes és nem céhtag, de polgárjoggal rendelkezők tág csoportja (például Münsterben). A polgárok jelentős részének jogai (házasodás, vagyonszerzés és hasonló) közül tehát a gyakorlatban idővel sok helyen elsovadt a választhatóság, sőt a választás lehetősége is. A tényleges irányítás ezekben a közösségekben egy szűk tanácselit kezébe került, és a polgárság véleményének fő fórumaiként a polgárgyűlés (különböző városokban *bursprake, burdinc, Etting, Bürgertag* illetve *Schwörtag* néven) és a korporatív testületek maradtak fenn, amelyek csupán kivételes esetekben hallathatták érdemben a szavukat (így például háború, szövetség, vagy adózási kérdések tárgyalásakor).⁶¹⁽⁶¹⁾

A német városiasodásban megfigyelhető változások időbeli eltolódással Sopronban is jelentkeztek. Az 1277-ben várossá emelt település öngazgatás szempontjából ekkor szabadult fel az ispáni hatóság alól, az önkormányzatiságát megtestesítő személy pedig a 14. század első feléig a városbíró (az első fennmaradt kiváltságlevélben *villicus*, később *iudex*) volt.⁶²⁽⁶²⁾ Az igazgatási ügyek differenciálódása, illetve a testületi elv erősödése következtében az 1310-es évektől a városbíró munkáját tizenkét esküdt (*iurati*) segítette, akiket a város első emberével együtt minden év április 24-én, Szent György napján választott Sopron polgársága (*communitas / Gemeinde*).⁶³⁽⁶³⁾

A 14. század közepétől a beáramló németiség befolyása – a polgármesteri tisztség megjelenése és szerepének erősödése mellett – abban is érvényesült, hogy az esküdtek testületének megnevezésére egyre gyakoribbá vált a tanács (*Rat*) kifejezés. A fennmaradt oklevelek tanúsága szerint utóbbi 1389-ben tűnik fel először: „geswörn purger die zeit des Rats”, míg tíz évvel később a „geswörn purger” megfogalmazással találkozunk.⁶⁴⁽⁶⁴⁾

A fenti átalakulás a főtisztségek viselőinek és az esküdtek viszonyának megváltozásával is járt. Az egyik 1379. évi *missilis*-ben a levél írójaként még „iurati et totum consilium in Suppronio” szerepelt, ám négy hónappal később már „magister civium, iudex et iurati in Suppronio”. Az egyre inkább német nyelvű kancelláriai kiadványokban 1400 után már az utóbbi címet használták: „wir der burgermeister, richter und der rat der stat Ödenburg”, majd nemsokára állandósuló kiegészítője lett az „und die ganz gemain” kifejezés formájában. Ennek megfelelően elmaradt tehát a polgármester és a városbíró személy szerinti megemlézése, míg ettől kezdve a polgárok összességét is belefoglalták az oklevéladó nevébe. Az *intitulatio* átalakulása mögött a tanács tekintélyének növekedése látható a városi közigazgatáson belül. Az esküdtek testülete tehát fokozatosan vált tanácsadó szervből a hatalomgyakorlás és döntéshozatal részesévé.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ A 14. század végi szabályrendeletekben – párhuzamosan a fenti átalakulásokkal – a

polgár (*Bürger*) kifejezéssel a tanácsosokra utaltak, míg az egyszerű polgárok jelölése ekkor a „conciuis” vagy „mitpurger”. A 15. századtól azonban a forrásokban polgárokon a városi kiváltságok teljességét élvezőket, azaz a polgárjoggal rendelkezőket értették. A polgárközség ügyeit igazgató tanácsbeli polgárookra pedig már a nevük előtt szereplő „circumspectus” illetve „herr” szó utalt, míg testületüket kizárólag csak a tanács (*Rat*) elnevezés jelölte.⁶⁶⁽⁶⁶⁾

Nemzetközi összehasonlításban, a Sopronnak önálló városi létet hozó 13. század a német területeken a tanácsszerveződések nagy időszaka volt: a század közepéig száz németajkú település rendelkezett tanácsigazgatással, míg 1300-ig további kétszázötven. Az önkormányzatiság megteremtése után azonban még sokáig tartott a további jogok kivívása illetve „elbitorlása”. A legtöbb település számára a teljes körű önkormányzatiság akkor érkezett el, amikor mind a büntető-, mind az igazgatási jogok a polgárközség és ennek választott tanácsa ellenőrzése alá kerültek. Az utóbbi, a város mindennapi életét szabályrendeletekkel rendező grémium számbeli nagysága városról-városra változott, mégis a tizenkettes szám – esetleg ennek többszöröse, ritkábban töredéke – a kezdetektől fontos szerepet játszott, aminek a háttérében leginkább a keresztény szimbolika, a tizenkét apostol számának alapul vétele állt. Míg Sopronban például a fenti jellemző szám megfelelt az esküdtek létszámának, addig az 1340-es városi, ²⁵⁹illetve az 1396-os tanácsválasztási privilégium értelmében a bécsi tanácsnak tizennyolc választójoggal rendelkező esküdtje volt.⁶⁷⁽⁶⁷⁾

A tanács működésének legfőbb helyszínéül a városháza szolgált, ami gyakorlati funkciói mellett a politikai és közösségi élet középpontjaként, a városi autonómia szimbólumaként szerepelt a forrásokban. Ezen épületek születése a német nyelvű városokban a 13. századi kommuna-mozgalomhoz kötődött, és fokozatosan váltak a polgárok házából a tanácsurak házává. A 15. században már, többek között, innen hirdették ki az új statútumokat, olvasták fel az újonnan felvett polgárok neveit, az adólabát, később néhány helyen pedig a toronyban óra mutatta az időt.

Az épület falán rendszeresen szerepeltek a közösség használt mértékek hitelesített ábrázolásai, aljában sokszor borospince és üzlet kapott helyet, termei fogadásoknak, néhol pedig könyvtárnak és levéltárnak adtak otthont.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ A ház tárgyalóján kívül és belül szigorú viselkedési kódex szabályozta tanácsbeli polgárok általában rendszeresen, hetente többször (számos városban: hétfő, szerda, péntek) ülészetek. Bécsben például a tárgyalásokon való jelenlétnek igen aprólékosan szabályozott rituáléja is volt. A hosszú, hatszögű tanácsasztal egyik keskenyebb végének középső helyén az uralkodót képviselő városi ügyész (gyakran nemesember) foglalt helyet, tőle jobbra ült a polgármester, balra a városbíró, míg a szemközti keskenyebb oldalon ült a tárgyalást írásban rögzítő jegyző. Az asztal két szélesebb oldalán kilenc-kilenc hely volt a tanácsosoknak, akik közül a legelőkelőbbek a polgármester és a városbíró mellett szerepeltek.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ Sopronban a tanácsülések hasonló jellegű rendjéről nem maradtak fenn források.

A városok vezető testületeinek tagjai esküvel kötelezték egymást a helyes fellépésre, a kollegialitás elvének megfelelően többségi szavazás után meghozott döntéseket pedig egyöntetűen (*unanimiter*) képviselték. A tanácsosi tevékenység kezdetben megtiszteltetés volt, tehát nem fizetett tisztség, ami korlátozta a potenciális tanácsosok körét, mégis a pozíció a 14. század második felétől egyre több városban társult anyagi előnyökkel (üléspénz, napidíj, éves költségátalány, útiköltség, ajándékok) is. Hasonló tendenciákról a soproni források a 15. század végétől tudósítanak: kezdetben a tanácsosok tevékenységükért adómérséklésben részesültek, majd az 1530-as évektől teljes adómentességet élveztek.⁷⁰⁽⁷⁰⁾

Ekkorra a tanács kezében összpontosult a város minden anyagi, igazgatási, gazdasági, kulturális és biztonsági ügye. A testület nem csupán kapcsolatot tartott a felsőbb, illetve a társhatóságokkal, és őrizte a város számára biztosított tulajdonok és jogok sértetlenségét, hanem – a háramlás jogán – végső

fokon a várost illető területet és az azon álló épületeket is gondosan felügyelte (öröklés, vétel, magszakadás, elidegenedés). Ezen felül a telkeken élő lakosságra is gondja volt: jóváhagyta a polgárok számának gyarapodását, és adott esetben [260](#) megszüntette egyesek polgárjogát (vagy büntetés, vagy elköltözés miatt). Tűzkárok esetén például hozzájárult az adómérséklésekhez, és felmentést adott egyéb kötelező szolgálatok és kötelezettségek alól. A testület gondot fordított a piac, a vásárok, és a kereskedelmi élet felügyeletére: beszedte a helypénzt és meghatározta a hossz-, és súlymértékeket, továbbá a termékek és iparcikkek árát. Számos esetben a céhek tevékenységébe is beavatkozott: céhszabályokat alkotott és módosított, ellenőrizte a termékeket, elsimította a testületek tagjai közti feszültségeket. [71\(71\)](#)

Az ilyen széles hatalmi jogosítványokkal rendelkező grémium azonban már régen nem jelentett az összes polgárjoggal rendelkező városlakó szabad akaratából megválasztott testületet. Más városokban már a 15. század elején sem volt minden polgár választó és választható. Míg például Sopronban hivatalosan a tanácsosság feltételei megegyeztek a polgárjogokat élvező lakosok felé támasztott követelményekkel, addig Bécsben a polgárjoghoz nem, de a tanácsossághoz szükséges volt saját belvárosi háztulajdonnal rendelkezni. [72\(72\)](#)

A választás és a tisztújítás mindig valamilyen szakrális időponthoz kötődött és különböző ünnepekkel járt együtt, amelyekben fontos szerepet játszottak a városi élet egyházi épületei is. Sopronban például a várossá válás kezdetétől Szent Györgyhöz (április 24.), míg Bécsben kezdetben Szent Simon és Júdás Tádé napjához (október 28.), majd 1410/11-től Szent Tamás ünnepéhez (december 21.) kötődött a választás. A tisztújítás módja és a tisztségviselés időtartama az egyes városokban gyakorlatilag két véglet között mozgott. Az egyik végletet az jelentette, ha az egész polgárközség választott teljes vezetést évente, ahol az újráválasztás természetesen nem volt kizárva. A másik végleten pedig egy patríciusoligarchia uralma állt, ahol a választás valójában kooptálással történt élethossziglani pozíciókba. Ezen két szélsőséges példa között természetesen számos lehetőség adódott, így a választók köre lehetett: az egész polgárság (például Lippstadtban és Soestben); a kézműves céhek és a polgárok egyéb politikai szerveződései (például Wetzlarban és Dortmundban); a tanácsosok és/vagy a polgármester (többek között Iserlohn és Hildesheim); az előző év „választóférffiai” (pl.: Beckum). [73\(73\)](#)

A legtöbb esetben mégis a fent említett első példából a másodikba történő átmenet volt a 15–16. századi változások jellemző forgatókönyve. A kooptálás gyakorlatának bevezetése, vagy legalábbis a választók körének „választópolgárokra” történő lecsökkentése sok németajkú városban valójában már a 13. században végbement: a hatalomban lévők a választópolgárságot egyre szűkebben értelmezték, vagy pedig a választást ún. „tanácsválasztó polgárokra” ruházták át. Ezzel párhuzamosan a tisztségviselések kezdetben rendszerint egy évig tartottak, ám majdnem minden városban megpróbálták a vezetők tisztségeikből élethosszig tartó pozícióikat létrehozni. A folyamat végül néhány család döntő súlyához vezetett, ami sokszor együtt járt a korrupcióval és belső pártharcok kialakulásával. [74\(74\)](#) Mindez sok helyütt a nagykereskedők és a kézműves polgárok társadalmi feszültségeinek és ellentéteinek a leképeződését jelentette.

[261](#) A német városok forrásanyagában a tanácsstagság feltételeként hangsúlyozott morális jelzők, mint például a „weise”, „nützlichste”, „vornehme” és „vermögende” valójában az egyszerű polgárok, főként a kézművesek kizárását fejezték ki a választhatók, és sokszor a választók köréből. Az ebből fakadó társadalmi feszültségeket gyakran újabb – sokszor csak névleges funkciókkal rendelkező – ún. „külső” tanácsok létrejötte követte, amivel az irányító elit átmenetileg kielégítette a kézműves ellenzék igényeit, és néhány évtizedig elejét vette a társadalmi feszültségek további növekedésének. [75\(75\)](#)

Bécsben az említett folyamatok már a 15. század elején jelentkeztek. Noha az 1396-os privilégium

helyet és szavazatot biztosított a tanácsban a kézművesek számára, érdemi beleszólásuk azonban a város ügyeibe csekély volt, hiszen jelentős részük még a polgárközséghez sem tartozott. Az ausztriai városban ugyanis a *Gemeinde* tagja csupán olyan polgár lehetett, aki valaha vagy a belső, vagy a külső tanács (1408-tól a *Gennanten* / „Kijelölt polgárok”) tagja volt. A község viszonylag szűk tagsága ellenére is meglehetősen csekély befolyással rendelkezett: csupán akkor vonták be az ügyek intézésébe, ha nagyon fontos, sokszor krízishelyzetben hozott döntésekről volt szó. A város igazgatásának fő grémiuma az 1408-ig belső tanácsnak, majd tanácsnak nevezett testület volt, ami a polgármesterrel és a városbíróval együtt húsz választójoggal rendelkező tagból állt, akiket évente a *Genannten* választott – uralkodói megerősítéssel – főként a saját soraiból és ritkán a *Gemeinde*-ből. A kétszáz tagú *Gennanten* tagjait azonban nem a polgárság, még csak nem is a polgárközség (*Gemeinde*), hanem a tanács választotta, méghozzá élethossziglan. ⁷⁶⁽⁷⁶⁾

Ha a *Genannten* egy tagját ismét tanácsosnak választották, a neve akkor is ott maradt a testület listáján: amint nem viselte többé a tisztséget, azonnal visszakerült a *Gennanten* kollégiumába. Az előbbi grémium évente választott a saját köréből egy negyventagú csoportot (1408-ig a neve külső tanács majd később átveszi a *Genannten* nevet), amelyet a fontosabb döntések meghozatalába a tanács bevont, és amely az egyes tisztségek viselőinek kiválasztásakor és leköszönésekor segédkezett. A belső tanácsot tehát évente a *Genannten* választotta, ám a tanács döntötte el, kik legyenek tagjai az élethossziglani tisztséget jelentő *Genannten*-kollégiumnak: az irányító réteg összetételét és a város belügyeit tehát egy szűk réteg kiválóan kézben tudta tartani. A fentiek értelmében a kézművesek jelentős része képtelen volt érdemben gyakorolni politikai jogait, és nem véletlenül játszott ez a réteg jelentős szerepet a Habsburg-testvérek közötti harcban mind 1408-ban, mind 1462-ben.

A 15. század végén az alsó-ausztriai kormányzat folyamatosan újból és újból beavatkozott Bécs igazgatásába, ami 1519-ben a tartományi kormány elleni fellépés élére sodorta a várost. A felkelést 1522-ben a bécsújhelyi vérbírósággal az udvar végérvényesen letörte, ami Bécs politikai különállásának a végét is jelentette. I. Ferdinánd intézkedései nyomán 1526-ban lecsökkentették a tanácsstagok számát tizenkettőre; egy új külső tanácsot – ami hasonlított az egykori kétszáz fős *Gennanten*-ra – hoztak létre hetvenhat taggal, és pontos rendeletek szabályozták a belső és a külső tanácsosokból álló városvezetés jövőbeni kiegészítését. ⁷⁷⁽⁷⁷⁾

²⁶²Sopronban a polgárközség befolyása a közügyekre a 15. század folyamán erősebb volt a bécsi példánál. A város polgársága, azaz a háztulajdonnal bíró polgárok összessége (*Gemeinde*) a tanács és főtisztségek viselőinek megválasztása mellett véleményét a 15. századtól már igazolhatóan létező Szent Márk napi (április 25-i) gyűlésein is kifejezhette, ahol az irányítást elnyerő polgárok csoportjához javaslatokkal, kérésekkel és bírálatokkal fordulhatott. Emellett a polgárság képviselőit a közügyekben az évente választott, huszonnégy tagú külső tanács (*Vierundzwanziger*) egészítette ki, melynek első említése 1391-ből maradt fenn. A városfalakon kívül eső négy negyed (*Viertel*) képviselő tizenhat külvárosi, és nyolc belvárosi tagból álló testület igazolhatóan az 1420-as években a városvezetők és kézművesek közt dúló belharcok után töltötte be egyre erőteljesebben a közösségi ellenőrzés szerepét, többek között az egyes választott városi tisztségek viselőinek elszámoltatásával. ⁷⁸⁽⁷⁸⁾

Ezzel párhuzamosan a fenti testület a városi pénzgazdálkodás megszervezésének területén segítette az esküdtek munkáját. A külvárosi huszonnegyedeselek tehát a rendes és a rendkívüli adók kivetésénél és beszedésénél tűntek fel gyakran a forrásokban. Sopronban ekkor háromféle egyenes adót ismertek: egyrészt a vagyonadót az ingatlanok után, másrészt a kereseti adót a kézműipari és kereskedelmi tevékenység után, végül a „társulati” adót a céhek után, amit rendszerint a céhek aktuális vezetői, a céhmesterek fizettek meg. A város területe az adó kivetése szempontjából a 14. század vége óta öt kerületre volt felosztva: a belvárosra és a négy külvárosi negyedre. Az írásbeli munka megszervezése a

jegyző feladata volt, aki a belső tanács utasítása alapján a külső tanács tagjaira támaszkodva járt el.

Miután az ingatlanok becsértékét a belső és a külső tanács együttes ülésén megállapította, rendelkezésre állt egy-egy polgár vagyonértéke, amiből az aktuális vagyonadókulcs ismeretében a jegyző megállapította az egyes polgárra kivetendő ingatlanadót. A kereseti adót a belső és a külső tanács együttes ülésén, a forgalom alapján egy összegben állapította meg, és az utóbbit vagy külön összegben tüntették fel az adójegyzékben a vagyonadó összege mellett, vagy – ha mindkettő kis tétel volt – egy összegbe vonták össze. Az így összeállított adójegyzéket a városi jegyző az öt adókerület szerint lemásolta és behajtás céljából az egyes adószedőknek átadta. Ezt követően a falakon belül a belvárosi huszonnegyedek együttesen szedték be a kirótt összegeket, míg a tizenhat külvárosi huszonnegyedes a negyedükben lévő kisebb egységekben, az ún. *ansagok*ban tette egyenként ugyanezt. A beszedett adót a városi kamarás nyugtatvány fejében vette át az adószedőktől, akik sokszor konfliktusokkal terhelt munkájukért tiszteletdíjat kaptak.⁷⁹⁽⁷⁹⁾

A külső tanácsosok feladatai közé ezen felül hozzátartozott a kapuk felügyelete, az éjjeli őrszolgálat, és a külvárosi utcák illetve a város környéki szőlődűlőkben lévő rendes utak karbantartása. Tevékenységük azonban nem merült ki ennyiben, ugyanis kulcsszerepet játszottak a tűzrendészeti védelem megszervezésében, az egészségügyi ²⁶³ellenőrzésben és a katonai szemlék előkészítésében is, a belvárosi huszonnegyedeket pedig a belváros karbantartása mellett a kapuk nyitásáért és zárásáért tehetők felelőssé.

A 15. század utolsó negyedétől az 1570-es évek elejéig a bemutatott városi önkormányzatiság alapjaiban szinte változatlan keretei között jelentős tartalmi változások következtek be.⁸⁰⁽⁸⁰⁾ Az átalakulások irányát jól jelzi a polgárközség 1513-as tiltakozó kívánsága, miszerint az évenként választott vezetőségnek a mandátuma megszűntével a Fő téren nyilvánosan mondjanak köszönetet, az új városirányítást pedig kettős vagy hármas jelölés, és nyilvános megkérdezés („*von mundt ze mundt gefragt*”) után szótöbbséggel válasszák. Bár a közgyűlési jegyzőkönyvek ebben a kérdésben a későbbiekben nem nyilatkoznak, a visszaélésekkel kapcsolatos panaszok világosan jelzik a polgárság és vezetés átalakuló viszonyrendszerét.

Már az 1490-es évek közepén fájlalta a község a tisztségek utáni számadások elmaradását, az egyik városbírónak egy polgártársuk vasra veretéséhez vezető túlkapását, a fegyvermester viselkedését, és a jobbágyfalvak „falugrófként” fellépő tanácsosok általi önkényes igazgatását. Később mintha semmi sem változott volna: az 1507-ből származó jegyzőkönyv újból egy tanácsos visszaéléséről tudósít. 1524-ben pedig a kamarási, templomatyai és ispotálygondnoki elszámolások ismételt számonkérésén túl a lakosság bizalmatlansága a kamarás iránt odáig fajult, hogy a polgárság ellenjegyző kinevezését követelte a tisztség viselője mellé. A tanács visszaéléseiben ekkor a beosztottjai is osztoztak: a polgárság követelte, hogy a toronyőr ne láthassa el egy személyben a borkorcsolyási tisztséget is, míg az egyik városi szolgától korábbi viselt dolgai miatt azonnali hatállyal meg szeretett volna szabadulni a város.

A következő évi közgyűlés szintén egy tanácsos visszaéléseitől (jogtalan borkimérés, egy ártatlan polgár börtönbe vetése, és így tovább) volt hangos, míg a polgárság nyomatékosan kérte a városbírói szék vasárnapi működését is, ami megkönnyítette volna a hétköznapi elfoglaltságaik miatt akadályozott polgárok jogsegélyét. A kérés későbbi megismétlése nyilvánvalóvá teszi, hogy a polgárság kívánsága nem teljesült. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy az 1526-os közgyűlési jegyzőkönyv részletesen taglalja az egyik korábbi városbíró törvénytelen cselekedeteit, és a falvak felett bábáskodó tanácsosok túrhetetlen önkényeskedéseit.⁸¹⁽⁸¹⁾ A fentiekkel összhangban az 1520-as évektől kezdődően a belső tanács több intézkedést hozott annak érdekében, hogy a közügyekben résztvevők összességét – a külvárosiakat lényegében kizárva – az ún. választópolgárságra (*ehrsame Gemeinde*) korlátozza,

amelynek a belvárosi polgárokon kívül csupán a városhalon kívüli negyedek huszonnegyedesei és a melléjük kirendelt két-két segítőtárs (*Beistand*) voltak a tagjai. Az átalakulás mértékét jól jelzi, hogy a külváros fenti, csekély számú képviselője sem volt választott személy többé, az 1530-as évektől ugyanis a belső tanácsosok jelölték illetve rendelték ki őket.⁸²⁽⁸²⁾

A polgárság Szent Márk-napi közgyűlésein felvett jegyzőkönyvek (*Gemeinbetrachtungen*) tanúsága szerint ez a komoly belső feszültségeket keltő folyamat a század közepén teljesedett ki. Az 1540-es évek végén már a külvárosi huszonnegyedek ²⁶⁴segítőtársait is a belső tanács nevezte ki. A város igazgatásában tehát ezt követően tanácsként a választópolgárság által megválasztott tizenkét esküdt, az általuk kijelölt huszonnégy fős külső tanács, valamint a belvárosi polgárságból, a külvárosi huszonnegyedesekből és a melléjük segítőtársként kirendelt három-három gazdag külvárosi polgárból álló választópolgárság vett részt. A hatalom-koncentráció betetőzésének jeleként 1569 után a beosztott polgárok (*Beistand*) száma ismét két-két főre csökkent, és a fennmaradt források alapján a korábbiakhoz képest példátlan módon többször is a főtisztségek viselőiből (polgármester, városbíró) és két-három esküdtből álló titkos tanács hozta meg a döntéseket a leglényegesebb kérdésekben.⁸³⁽⁸³⁾ A tanácsuralom megerősödése és a polgárközségtől nyert legitimitációjának lassú megszűnése tehát Sopronban is együtt járt a vezetés oligarchikus társadalmi és politikai szándékaival, amiben a főszerepet a mindenkori polgármesterek és városbírók játszották.

A polgármester és a városbíró

Bár az önkormányzatiság keretein belül a tanács együttesen gyakorolta a polgárközség önzagatási jogait, mégis a testület – esetenként több – vezetője (polgármester, városbíró) gyakorolta a legnagyobb befolyást a városi döntéshozatalra. A közösség első emberének funkciója a városi jogok elnyerésének időszakáig vezethető vissza. A város élén álló egy vagy két polgármester a rajnai püspöki városokban már az 1220-as, 1230-as években feltűnik: ők azok, akik a polgárközség képviselőjeként a tanács vezető pozícióiból kiszorították a földesúr képviselőit (*Schultheiß, Ammann*). A tisztség azonban még a német törzsterületeken is sok helyen csak később jelent meg. Számos svábföldi városban például csak a 14. században, a céhalkotmányozás idején tűnt fel, és esküje alapján feladata – a tanácshoz hasonlóan – a *bonum publicum / gemeiner Nutzen*, azaz a béke, a közjó és a közös felelősségviselés fenntartása és elősegítése volt.⁸⁴⁽⁸⁴⁾

A tisztség a sváb területekhez hasonló időszakban jelenik meg számos nagyobb német városban (többek között Magdeburgban, Konstanzban és Goslarban) is, ahol viselőinek száma általában egy és három között ingadozott, *capitaneus, stettmeister* vagy *magister der Bürger* elnevezéssel. Feladataik közé tartozott többek között a tanácssal együttműködve a város általános igazgatása, a diplomáciai és katonai kapcsolatok fenntartása, sőt, sok helyen a városi pecsétnek, a kapuk, a levéltár és a városi pénztár kulcsainak az őrzése is. A sokrétű ismereteket és jelentős gazdasági önállóságot és befolyást kívánó tisztség több városban szinte örökölhető pozícióvá vált, hiszen a hozzá szükséges vagyont, kapcsolatokat és más feltételeket csak kevés családnak adhattak meg. Sokszor a polgármester-dinasztiák kialakulásával állt összefüggésben a tisztség betöltőinek számbeli növekedése is: néhány városban, így Konstanzban is, a fenti oligarchizálódás ellen lázadó középpolgári ellenzék elérte, hogy a polgárközség élén két (egy patrícius és egy céhpolgár) polgármester álljon.⁸⁵⁽⁸⁵⁾

²⁶⁵*Kamarások, templomatyák és egyéb tisztségek*

A városvezetés igazgatási teendőinek szaporodásával egyre gyakoribbá vált majdnem minden németajkú városban további – rendszerint a tanács tagjai által betöltött – tisztségek létrehozása. A városok gazdasági megerősödéséből fakadóan az első szakosodott feladatok a pénzügyek igazgatásához kapcsolódtak. A számos kiadás (adó, igazgatási költségek, a városi írásbeliség fenntartása) és bevétel (adók, vámok, monopóliumok, illetékek, büntetések) kezelésével tehát a városi tanácsok saját körükből

kamarásokat, számos esetben továbbá rendelkezésük alá bocsátott elszámolómestereket bíztak meg. Mindez pontosan megfelelt a pénzügyi autonómia kívánalmainak, és a legtöbb esetben döntően a direkt vagyonadó polgároktól történő behajtásán volt a legnagyobb hangsúly.

Az adóztatás azonban a sokszor egyenlőtlen kivetés miatt komoly feszültségeket keltett a polgárközségen belül, ezért számos tanácsos nem kívánta elfogadni a kamarási pozíciót, illetve részt venni a kivetésben, ezért sok helyen külön szabályzatokban kellett megtiltani a kamarásság visszamondását, illetve a pozíció betöltése után két-három éves tisztségmentességet kellett biztosítani. Általában azonban nem kellett az esküdteket a kamarási pozícióba kényszeríteni, hiszen a tisztség, ugyan meghatározott ideig csupán, mégis a beszedett összeg feletti rendelkezésre adott lehetőséget.⁸⁶⁽⁸⁶⁾

A városi önállóság fontos elemét jelentő kamarási tisztség, illetve a pénzügyi elszámolások kötetekben történő vezetése nagyban hozzájárult a városi pénzügy, mint a mindenkori vezetőitől elválló fogalom és intézmény kialakulásához. Az utóbbi lehetett központosított, ahol a tanács által kinevezett külső személy vagy az egyik esküdt látta el a közösség teljes pénzügyigazgatását (egy kassza, központi elszámolások). Másutt nem következett be ilyen központosítás, és a főbb tisztségek viselőinek mindegyike bevételezési és kiutalási jogokkal rendelkezett, ahol a bevételeket illetve a kiadásokat általában szigorúan szétválasztották. Ennek megfelelően ebben a tekintetben csupán néhány középkori városban létezett fiskális egyöntetűség, ahol az áttekinthetőség kedvéért a kiadásokat és a bevételeket egységesen egy kasszában vezették. A számos németajkú városban a 13. századig visszanyúló községi pénzügyigazgatás a középkor végéig meglehetősen személyfüggő maradt, bár a tanácsosok igyekeztek hozzáértő és megbízható szakemberekre bízni a polgárközség anyagi erőforrásait. A többi kisebb pozíciót (hegymester, fegyvermester, adószedő, vámszedő) betöltő személy rendszerint fizetett alkalmazott volt, aki felett vagy a polgármester, vagy a kamarás gyakorolt közvetlen felügyeletet.⁸⁷⁽⁸⁷⁾

Bécsben a város pénzügyeit 1485-ig két polgár (egy tanácsstag és a *Gennanten* egy tagja) intézte kamarásként, majd ezt követően hozták létre az egységes kamarából az ún. *Oberkämmerer* (mindig tanácsos), illetve az *Unterkämmerer* (mindig a *Genannt* tagja) tisztségét, ahol az utóbbi leginkább az építésügyért volt felelős. Az adózó polgárság számontartását, az adó kivetésének és beszedésének megszervezését két tanácsos és a *Genannt* két tagja végezte, míg újabb két személy a fenti testületből a vámok bevételeit kezelte és azután a kamarának adta át.⁸⁸⁽⁸⁸⁾ A polgárság hatalma alatt álló összes telek és ház ingatlanügyeit rögzítő könyvek vezetése újabb két polgárnak (*Grundbuchverweser*) volt a feladata, akik a vásárlások, örökösödések és terhelések ügyeit intézték írások segítségével. Kezdetben ők igazgatták az árvák és távollévők vagyonát is, ám 1504-től megjelent ennek külön igazgatójaként a négy *Raitherr* (két tanácsos és a *Genannt* két tagja), akik a tanács nevében az örökös nélküli javak átvételét elvégezték. Pénzügyi és igazgatási szempontból fontos szerepe volt továbbá a *Judenrichter*nek és a *Studentenrichter*nek. Míg az előbbi – rendszerint tanácsstag – bécsi polgár uralkodói kinevezés alapján a zsidó és nemzsidó személyek közötti ügyekben ítélték 1421-ig, addig az utóbbit a tanács és az egyetem nevezte ki a két intézmény között keletkező konfliktusos ügyek megoldására.

Bécs kegyúri jogai alapján a Szent István és Szent Mihály templomok építésére és karbantartására a város polgári templomatyákat (*Kirchenmeister*) rendelt, akiknek a tanácsosok és a *Genannt*-testület előtt kellett évente elszámolni. Míg az előbbi templom világi gondnoka legtöbbször esküdt volt és a tanács nevezte ki, addig az utóbbi felügyelőjét a plébániai közösség választotta és többnyire a *Genannt*-testületből került ki. A Szent István templom iskolamesterét (*Schulmeister*) a város alkalmazta és a városi kasszából kapott fizetést, míg a Szent Mihály esetében a tanító a plébániai közösség támogatásából élt. A bécsi polgárközség ellenőrzése alá tartozott néhány karitatív alapítvány is, amelyek közül a legnagyobb és leggazdagabb a *Bürgerspital* volt, aminek a vezetőjét

(*Bürgerspitalmeister*) a tanács jelölte ki írnokot, sáfárt és kezelőszemélyzetet is rendelve mellé.⁸⁹⁽⁸⁹⁾

Sopronban a középkor végéig nem alakult ki a bécsihez hasonlóan differenciált igazgatás, ám a fenti feladatok számos eleme került önálló tisztségek igazgatása alá. Az utóbbiak között kiemelkedő jelentősége volt az 1420-as évektől igazolhatóan létező városi kamarás (*Kammermeister*) hivatalának, amit rendszerint egy éven keresztül a tanács egyik tagja töltött be. A város vezetése a tisztséget viselő személy irányításával végezte a városi vagyon kezelését, a bevételek és kiadások elszámolását.⁹⁰⁽⁹⁰⁾ Az átlagosnál komolyabb pénzügyi ismereteket igénylő tisztség esetében az 1480-as évektől többször is előfordult, hogy a két főtisztséget viselő személy egyike – rendszerint a polgármester – viselte, ami számára a város bevételeinek jelentős része feletti rendelkezéssel járt együtt. A kamarásoknak rendszerint évente beszámolót kellett tartaniuk a tanácsnak, amiről – a fennmaradt elszámolások mellett – az 1490-es években a *Gedenkbuch* bejegyzései is tanúskodnak. Az elszámolási fegyelem azonban nem mindegyik kamarásra volt jellemző: 1524-ben a polgárság ismételten követelte az egyes tisztségek viselőinek pénzügyi ellenőrzését, a mindenkori kamarás mellé pedig ellenjegyző rendelését kívánta, minden bizonnyal komolyabb eredmény nélkül.⁹¹⁽⁹¹⁾

A konkrét pénzügyigazgatáson felül a város tulajdonában lévő Sopron környéki jobbágyfalvak (Ágfalva/Agendorf, Balf/Wolfs, Harka/Harkau, Kelénpatak/Klingenbach, ²⁶⁷Kópháza/Kolnhof, Meggyes/Mörbisch, Sopronbánfalva/Wandorf) gazdasági irányítását az adott községek felügyelőjeként (*Graf*) szintén egy-egy belső tanácsos végezte évről évre. A város feudális függésében élő falvak ilyen típusú ellenőrzéséről már az 1410-es évekből maradt fenn adat.

Az 1507-es közgyűlési jegyzőkönyv kivételes módon egyenként megnevezi, hogy az újonnan megválasztott városvezetők közül kinek jutott az egyes jobbágyfalvak felügyelete. A fenti igazgatási gyakorlatot, amiről – a kamarási tisztséggel ellentétben – rendszerint nem készült számadás, a polgárközség számtalan alkalommal nehezítette, számon kérve az egyes tanácsosokon a jobbágyok és a város rovására elkövetett visszaéléseiket.⁹²⁽⁹²⁾ 1496-ban például több tisztséget viselő személy számadási kötelezettségének hangsúlyozása mellett azt kívánta a polgárság, hogy a város falvait a tanács ne egy-egy, „grófnak” nevezett tagján keresztül igazgassa, hanem együttesen, és ezek jövedelméről elszámolás készüljön. A kérések ellenére a tanácsosok „falu-grófi” hatalmának tágításából fakadó visszaélések még az 1520-as évek közepén is napirendre kerültek, sőt visszatérő sérelmek voltak a 16. század második felében is.⁹³⁽⁹³⁾

A város igazgatási jogköréhez tartozott továbbá Sopron és a környező falvak templomainak gazdasági felügyelete is, amelyet a tanács szintén egy-egy, a forrásokban templomatyának (*Kirchenvater/meister*) nevezett tagján keresztül gyakorolt. Ilyen típusú számadások a városi ispotályt igazgató személytől (*Spitalmeister*) már az 1420-as, míg a Szent Mihály templom világi gondnokától folyamatosan az 1490-es évekből maradtak fenn nem csupán tanácsosoktól, hanem polgármesterektől is.⁹⁴⁽⁹⁴⁾ A templomatyát rendszerint a tanács választotta és ellenőrizte, de olyan eset is előfordult, hogy a megválasztott *Kirchenvater*nek csupán Isten és Szent Mihály előtt kellett számot adnia gondnoki tevékenységéről. Hasonló világi felügyelő vezette a bánfalvi Szent Farkas, a soproni Szent György és Szent János kápolna, illetve a ferences templom és a Várárokmenti Boldogasszony templom bevételeit és kiadásait is. Az utóbbi kettő pénzügyeit egy-egy személy több mint egy évtizedig is igazgatta, míg a Szent Farkas kápolna felügyeletében egyszer a városvezető tanácsos apát polgármester fia követte.⁹⁵⁽⁹⁵⁾ Az említett tisztségeken kívül különösen az adófizetés és a védelem megszervezése során hárult fontos szerep a város egyes belső közigazgatási egységei (*Viertel*) élén álló, rendszerint a tanácsosok közül kikerülő negyedmesterekre (*Viertelmeister*), illetve a külső tanácsosok személyében az adóbizottsági tagokra (*Steuerherr*). A szőlőműveléssel és bortermeléssel kapcsolatos igazgatási kérdésekben ^{268a} hegymestereknek (*Bergherr/meister*) jutott meghatározó szerep a 16. század közepéig két külső

tanácsos személyében, majd egy, illetve két esküdttel kiegészülve.⁹⁶⁽⁹⁶⁾

A tanács együttesen vagy egyes tagjain keresztül, különféle fizetett alkalmazottak, például torony- és kapuőrök, és egyéb városi szolgák felfogadásával is biztosította a polgárok érdekeit, személyi és vagyónbiztonságát. A városlakók gazdasági érdekei megőrzéséért vásárbíró (*Marktrichter*) alkalmazott, aki ügyelt az elővásárlás és a házaknál történő árusítás tilalmának megtartására. 1457-ben felfogadtak egy személyt a városmesteri (*Statmeister*) feladatok ellátására, aki városgazdaként felügyelt a rendre, illetve a tisztaságra, és külön fizetségért őrizte a káposztáskerteket. A városban élő zsidók és polgárok közötti pénzügyekben gyakran a zsidóbíró (*Judenrichter*) közvetített.⁹⁷⁽⁹⁷⁾ Sopron vezetése a külső támadások ellen megszervezte és fegyverben tartotta a polgárságot, karbantartotta a várfalakat és külön védelmi berendezéseket is létesített. Már 1466-ban van adat ágyúmester (*Puchsenmeister*) felfogadására, majd később a város alkalmazott külön fegyvermestert, fegyvertárost, lőporkészítőt, lakást biztosított nekik, járandóságot is fizetett és beszerezte a nyersanyagokat. A fentiekén kívül Sopron rendelkezett kapuőrökkel, törvényszéki szolgákkal, éjjeliőrökkel, toronyőrökkel, hóhérral, városgazdával, csöszökkel, futárokkal és kamarási szolgákkal. Az 1530-as évek elejére tehát a várost közvetlenül irányító személyek mellett a fizetett alkalmazottak sora szolgálta mind a polgárközség, mind a vezetés érdekeit.⁹⁸⁽⁹⁸⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VÁROS- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS / Goda Károly: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén / III. Önkormányzatiság a szakszerűség előestéjén

III. Önkormányzatiság a szakszerűség előestéjén

A 15. század utolsó két évtizedétől kezdődően mind a városvezetők, mind a segítségükre lévő tanácsosok tevékenységének köszönhetően jelentős változásokon ment át Sopron önkormányzatisága. Az alapokat mindehhez természetesen az évszázad első felének gazdasági, társadalmi és kulturális eredményei fektették le. Ennek ellenére a modern értelemben vett, az 1530-as években bekövetkező szakszerű ügyvitel előzményét a középkor utolsó négy évtizede jelentette. Az összegzés keretében érdemes módosítani az Ember Győző felvázolta általános képet a jelen kutatás eredményeivel.⁹⁹⁽⁹⁹⁾

A fennmaradt források tanúsága szerint az ekkor még a polgárság egésze, és nem egy kisebb csoportja által egy évre megválasztott polgármester, városbíró és tizenkét fős tanács tevékenysége az 1480-as évektől egyre sokrétűbb megőrkítést nyert a mindenkori városi jegyzők és segítők tevékenysége nyomán. Több más várossal ellentétben a két főtisztiséget (polgármester, városbíró) viselő polgár Sopronban nem számított a tanácsosok közé, személyük az esküdtekénél nagyobb tiszteletben részesült.²⁶⁹ Az 1370-es évektől a formulákban és a gyakorlatban is a város első emberének a polgármester számított. A hetente többször igazgatási és bíraskodási ügyekben ülésező tanácsban végzett munkáján kívül a legfontosabb ügyvivője volt a városnak, aki jelentős mértékben rendelkezett a polgárközség anyagi erőforrásai felett. Bevételeiről és kiadásairól rendszerint évente kellett elszámolnia a tanács (és képletesen a polgárközség) előtt: hirtelen halála esetén pedig hasonló kötelezettsége volt a hozzátartozóinak, leggyakrabban az özvegyének vagy a fiának.¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾

A mindenkori polgármester tisztségét gyakran kötötte össze más pozíciókkal is. Ezek között leggyakrabban a kamarási feladatok ellátása szerepelt, de az 1490-es évek végén például a polgármester egyszerre látta el a sókamara vezetését és a Szent Mihály templom világi felügyeletét is. Ugyan a „falugrófokról” teljes lista csak egy esztendőből (1507) áll rendelkezésre, de a mindenkori polgármesterek – a kamarásság illetve templomatyaság mellett – szinte bizonyosan rendszeresen ellenőrzésük alá vonták valamelyik jobbágyközség, az említett esztendőben például Ágfalva

pénzügyeinek irányítását.¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾

A 14. század utolsó harmadától a városi önkormányzatiság második embere a városbíró volt: tevékenysége legfontosabb elemének a legtöbbször hétfőn, szerdán és pénteken ülésező bíróság vezetése számított. A vizsgált szűkebb korszakból csupán 1485-ből maradt fenn adat arra, hogy a tisztség betöltője ehhez kapcsolódóan a kamarás teendőit is végezte. Ettől eltekintve a városbíró rendszerint nem viselt más pozíciót, bár a jobbágyközségek irányításával járó haszonból feltehetően ő sem csak 1507-ben vette ki a részét. A bírói székhez a vizsgált időszakban különféle ügyekben fordultak a polgárok, leggyakrabban mégis az örökösödés és a hagyatékok kérdésében jelentek meg az esküdtek előtt.¹⁰²⁽¹⁰²⁾ Számos esetben a per felvétele után a bírói szék írásos beadványokat kért a felektől, tanúkat hallgatott meg, majd többször az alapos vizsgálat és mérlegelés érdekében későbbi időpontra halasztotta a végső tárgyalást.¹⁰³⁽¹⁰³⁾ A megörökített események között szerepeltek bűncselekmények ügyében kirótt pénzbüntetések és a polgárok kölcsönfelvételei is.¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾ A legtöbb ügy mégis a városlakók közti magánjogi viták közös megegyezéssel történő elrendezéséhez kötődött. Ha valakit a bíróság elítélt, esetleg börtönbe vetett, szabadulásakor jellemzően megbékélési nyilatkozatot íratott vele alá a tanács, amiben az illető kijelentette, hogy jogosan vetették őt börtönbe, és ezért a város polgársága ellen bosszúra, illetve megtorlásra nem gondol.¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾

Mivel a tanács, illetve a város vezetősége gyakorolta a város egyházi intézményei felett a kegyúri jogokat, ezért a javadalmas papoknak ígéretet kellett tenniük a rájuk bízott javak megőrzésére és gyarapítására reverzális formájában, amelyek egy részét a *Gerichtsbuch*ba másolták be. A város megválasztott vezetői ellenőrizték továbbá a különféle egyházi javadalmak pénzügyeit, hitelnyújtási szokásait is, amit a templomatyaság intézménye mellett az 1490-es évektől a *Priesterbuch* vezetésén keresztül gyakoroltak.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾ A tanács által gyakorolt további igazgatási és jogszolgáltatási hatáskörök alapján a *Gerichtsbuch*ban, a *Gedenkbuch*ban, a *Bürgerbüchl und Ächtbüchl*ben, és később a polgárfelvételi könyvekben (*Bürgerbücher*) regisztrálták az újonnan felvett polgárokat, akikért a 16. században kezességet vállaló városlakók között számos tanácsos is szerepelt.¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾ A tanács egyes tagjai igazgatási feladataik mellett a városbírói szék munkájában ülnökként vettek részt, ám sokszor őket kérték fel fogott bíróként a peren kívüli megegyezések esetében is.

Feltehetően a testület öt legbefolyásosabb és legtekintélyesebb tagja részesült a polgármester és a városbíró mellett „falugrófként” az alávetett jobbágyközségek igazgatásának előnyeiből. Ezen felül legtöbbször az esküdtek közül kerültek ki a kamarások, az ispotálymesterek és a különféle templomatyák is. Az utóbbi két tisztséget az egyes tanácsosok sokszor éveken át, néhány esetben több mint egy évtizedig viselték.¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾

Annak ellenére, hogy az 1480-as évek végétől a testamentumokat már nem a városi könyvbe vezették, a tanácsosok szerepe tanúként és végrehajtóként továbbra is meghatározó maradt a végrendelkezők számára. A városi bíróság közvetlen hatásköre alá nem tartozó zsidók és a nemzsidók főként pénzügyi természetű kapcsolataiban pedig a *Judenrichter* közvetített. A tisztség betöltője bizonyosan a tekintélyes, a tanácsosi pozícióig is eljutó polgárok közül került ki. A fent említett feladatok mellett négy tanácsos látta el a rend és főként a pénzügyigazgatása feletti őrökdő *Viertelmeister*ek teendőit is, ami nem az egyes utcák, hanem a külváros közigazgatási egységei feletti ellenőrzést foglalta magában.¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾

A tanács mellett a városi pénzügyek egy részének gyakorlati – esetenként csupán névleges – ellenőrzését a huszonnégy tagból álló külső tanács látta el. Ember Győző véleményével ellentétben ez a testület nem az 1450-es években alakult, hanem fontos képviseleti és ellenőrzési feladatokat látott el már az 1390-es évek óta.¹¹⁰⁽¹¹⁰⁾ A testület élén a vizsgált időszakban nem állt ún. szószóló (*Procurator / tribunus plebis / Vormund / Vormünder*), aki más magyar városokban a külső tanácsot irányította és

a polgárság képviselőiben hozzászólási és véleményalkotási joga volt a belső tanács ülésein is, azaz a két tanács között közvetítőként működött. A korszak huszonnegyedes testülete közösen hozta meg döntéseit, a belső tanáccsal pedig együttes ülés keretében, főként pénzügyigazgatási kérdésekben egyeztetett.

A 15. század utolsó évtizedeitől kezdve azonban egyre kevesebb adat maradt fent mind a polgárközség, mind a külső tanács elszámoltatási jogosítványaira, ami [271](#) megelőlegezte az 1530-as évektől bekövetkező változásokat, amikor a külső tanács megválasztása és a választópolgárság irányítása teljes mértékben a szűkebb városvezetés kezébe került. A nyolc belvárosi, és a falakon kívüli városrészek képviselőiben jelen lévő négy-négy külvárosi huszonnegyedes adóigazgatási feladatait azonban még a 16. század során is megőrizte. [111\(111\)](#) A huszonnegyedesek két tagja a fenti fáradtságos munkája mellett a hegymesteri teendőket is ellátta. A külső tanácsosokkal kapcsolatban összegzőképpen elmondható, hogy míg a 15. század elején inkább a polgárközség eszközeként a belső tanács ellenőrzése (pénzügyek, véleményezés, gyűlések szervezése) jelentette a legfontosabb feladatukat, addig a 16. század közepére csoportjuk a belső tanács akaratát szolgáló adminisztratív testületté vált. [112\(112\)](#)

Sopron későközépkori önkormányzatisága tehát – összehasonlítva a korábban bemutatott német példákkal illetve Béccsel –, az elzálogosítás (1442–1463) időszakától eltekintve, jelentős függetlenséggel rendelkezett a város földesurával, vagyis az uralkodóval szemben, ám ennek a függetlenségnek a gyakorlati megvalósulása és tartalma a mindenkori vezetőség elképzeléseinek és akaratának múltja. A polgárság véleményét rögzítő közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint a fent bemutatott, szervezett öngazgatási gyakorlat céljait és érdekeit tekintve korántsem volt konfliktusmentes, és az 1520-as évektől kezdve az igazgatási szakszerűsödés összekapcsolódott az egyre önkényesebb hatalomgyakorlás technikáival. [113\(113\)](#)

Összegzőképpen elmondható tehát, hogy a városvezetés és a tanácsosok – részben ausztriai példák alapján – a középkor utolsó évtizedeiben megteremtették a modernnek számító, hatékony és specializált városigazgatás előzményeit. Mindez azért különösen jelentős, mert Sopron – közjogi helyzetéből fakadóan – a szomszédos németajkú városoknál sokkal nagyobb önállóságot élvezett. A szakszerűsödés kezdetei, és a külvilággal való kapcsolatot jellemző erőteljes autonómia azonban korántsem jelentette egyértelműen a polgárközség javának a kiteljesedését. Sopron irányítását ugyanis ekkortól a vezetés és a polgárság viszonyát a felettes hatóság (*Obrigkeits*) és az alattvalók (*Untertanen*) viszonyrendszerében elképzelő elit vette a kezébe. [114\(114\)](#) A város polgárságának kiszorítása a tényleges döntéshozatalból – Ember Győző elgondolásával ellentétben – egyáltalán nem erőszakos befolyástól mentesen ment végbe: a kifelé élvezett autonómia, az erősödő igazgatási modernizáció és a befelé fokozottan érvényesülő ellenőrzés, esetenként elnyomás, együttesen teremtette meg a 16–17. századi Sopron sikereinek az alapját.

**2007. LXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VÁROS- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS / Horváth László:
Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 2. rész**

**[272](#)Horváth László: Panaszlevelek a kapuvári és a
(fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 2. rész**

**2007. LXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / VÁROS- ÉS BIRTOKIGAZGATÁS / Horváth László:
Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 2. rész /
Haszonbér (árrenda)**